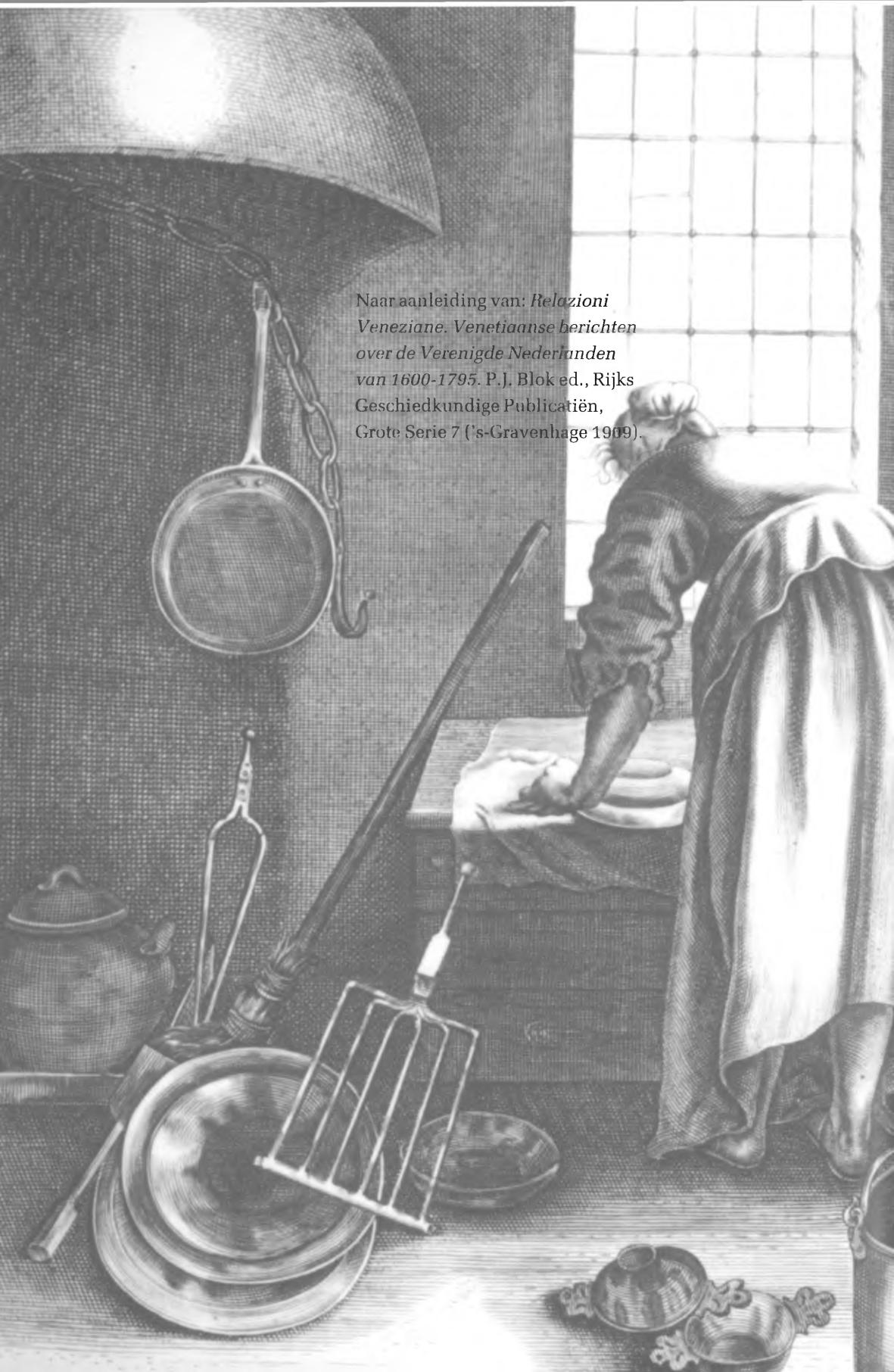

Door andermans ogen

De 'leeuw met het boek'

bekijkt de 'leeuw met het zwaard'

P.J.A.N. Rietbergen

Naar aanleiding van: *Relazioni
Veneziane. Venetiaanse berichten
over de Verenigde Nederlanden
van 1600-1795*. P.J. Blok ed., Rijks
Geschiedkundige Publicatiën,
Grote Serie 7 ('s-Gravenhage 1909).

Bloks bewondering

De bewondering, waarmede Ranke,

de eigenlijke ontdekker dezer rijke mijn van gegevens voor de geschiedenis van Europa van de 16e tot in de 18e eeuw, van de Venetiaansche berichten spreekt, had ook mij sedert lange jaren getroffen.' Met deze elliptische zin opent P.J. Blok zijn bronnenuitgave en toont hij zich op zijn beurt een bewonderaar van de visie van Leopold von Ranke, de ook in laat-negentiende-eeuws Nederland zo gewaardeerde Duitse historicus. Diens oproep aan de geschiedschrijvers van Europa om kennis te nemen van het kwantitatief en kwalitatief hoogwaardige bronnenmateriaal dat de archieven van Venetië bevatten, deed bij de Leidse hoogleraar de vraag rijzen of hier ook voor de Commissie van Advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën een taak lag?

Natuurlijk wist Ranke, en dus ook Blok, dat de verslagen van Venetiaanse diplomaten al sedert de late zestiende eeuw in heel Europa gretig gelezen en zelfs verhandeld werden. Op zich is dat bevreemdend. Het was immers in de republiek van Sint Marcus de gewoonte dat ambassadeurs hun eindrapport mondeling en in het geheim presenteerden aan de voltallige Senaat.

Overigens, constaterend dat zelfs de relatief korte relazen over de Republiek soms de dertig dikbedrukte pagina's ver overschrijden, kon ik me niet aan de indruk onttrekken dat deze regel vooral papier geweest zal zijn: de heren zouden voor een verbatim weergave aan een hele werkdag niet genoeg gehad hebben.

Vanaf de jaren dertig van de negentiende eeuw waren wetenschappers doende deze eindrapporten uit te geven, en begon men ook met de publicatie van de eraan ten grondslag liggende depêches, een enorme collectie. Cristoforo Suriano bijvoorbeeld, resident in Den Haag van 1616 tot 1623, verstuurde toch maar liefst driemaal per week lange brieven. In eerste instantie namen trotse Italiaanse historici het werk aan deze bronnenpublicaties ter hand; spoedig werd hun voorbeeld gevolgd door op hun nationale geschiedschrijving geconcentreerde buitenlanders – de Fransen, de Duitsers, de Oostenrijkers.

Ons land was, zoals zo vaak, rijkelijk laat. Pas in 1907 gaf de minister van

Schoonmakende vrouw. Gravure door Geertruyd Roghman, ca. 1650 (Leids Prentenkabinet).

Binnenlandse Zaken Blok de opdracht tot uitgave van de *Relazioni Veneziane* betreffende de geschiedenis der Nederlanden. Natuurlijk viel deze taak niet uit de lucht. Blok was vanaf 1901 driemaal voor onderzoek in de lagunestad geweest. Later noemt hij zijn reizen 'onvergelijkelijk' en voegt eraan toe dat 'de laatste mij om vele redenen niet licht uit het geheugen zal gaan' – een intrigerende opmerking.

In het Venetiaanse staatsarchief had hij vastgesteld dat het ondoenlijk was alle teksten te publiceren die, daterend uit de landsheerlijke periode, de Noordelijke Nederlanden betroffen. Ook integrale uitgave van het materiaal uit de twee eeuwen van de Republiek bleek te hoog gegrepen: zo'n drieduizend brieven waren het fundament waarop de relazen rustten.

Blok besloot dus zich te beperken tot de *relazioni* zelf, een niet onverstandige keuze, zou men zeggen, ware het niet dat de verslagen veelal de formele, renaissancistisch-retorische structuur volgen die men in zestiende-eeuws Venetië had vastgesteld, waardoor de vorm soms de inhoud wel erg bepaalt; de *depêches* zijn vaak levendiger en scherper. Over een tweede fundamenteel besluit kan men al helemaal met Blok van mening verschillen. Blok schrijft dat de commissie na rijp beraad afzag van vertaling van de bronnen. De eerste reden daarvoor is weer typisch Nederlands: het was te duur! De tweede lijkt rationeler. Blok meende dat 'hij, die deze bronnen op werkelijk wetenschappelijke wijze gebruiken wil, Italiaansch dient te kennen'. Waar ook de bezorger zelf wel op foutjes betrappt kan worden, is dat al een problematische constatering. Tegen de achtergrond van bijna honderd jaar voortschrijdend verval van de kennis van vreemde talen, kan men zich bovendien afvragen hoe de uitgave in de voorbije eeuw gefunctioneerd heeft en hoe zij, bij het nu veelal ontbreken van die kennis, in de komende tijd zal functioneren. Mocht de commissie, die nu het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis heet, nog uitvoering willen geven aan de plannen tot publicatie van buitenlandse bronnen betreffende de Nederlandse geschiedenis, dan behoeft het hanteren van een dergelijk criterium zorgvuldige overweging.

Twee republieken

Al op het einde van de zestiende eeuw zocht de jonge staat aan de Noordzee naar aansluiting bij de oudere zusterrepubliek aan de Adria, in de hoop gemeenschappelijke commerciële en militaire belangen te realiseren. Hoe

geveleid de heersers van de Serenissima echter ook waren, zij waren vóór alles prudent. Decennialang hielden zij de boot af, bang voor verstoring van de verhoudingen met Spanje, dat gezien zijn Italiaanse bezittingen natuurlijk in het Middellandse-Zeegebied een belangrijke speler was. Op suggesties dat Venetië toch meer in Amsterdam zou kunnen investeren, reageerde men lauw. In echte samenwerking op handelsgebied was men al helemaal niet geïnteresseerd – Suriano vermeldt voorstellen om tezamen de zijdehandel in Syrië aan Frankrijk en Engeland te ontnemen, maar ook een suggestie van prins Maurits voor een Nederlands-Venetiaanse Amerikaanse handelscompagnie. De lauwe reactie van de heren van San Marco lijkt te stroken met de algemene notie dat de oudste republiek van Europa in de zeventiende eeuw als handelsnatie op haar retour was.

In 1596 stuurde de Doge een edelman, Francesco Morosini, met een officiële brief naar de Staten-Generaal. Dat gaf Den Haag hoop. Toch bleek al spoedig dat van een vaste relatie nog geen sprake was. Wel reisden in de volgende decennia met zekere regelmaat Venetiaanse gezanten die in Londen geaccrediteerd waren via Holland van of naar hun post; de meesten zetten – met penvoorderschap van hun ambassadekapelaans – en passant hun indrukken van de Republiek op papier. Ook al zijn het geen formele *relazioni*, Blok heeft die teksten gelukkig wel opgenomen. Het verslag, bijvoorbeeld, van de weken die ambassadeur Giacomo Giustiniani in 1608 in de Republiek doorbracht op zijn terugreis uit Londen, dat zo'n acht dikbedrukte pagina's beslaat, is scherp, gedetailleerd en dus belangwekkend.

Pas in 1618 accepteert de oude republiek het voorstel van de jonge omderhandelingen aan te gaan over een formeel verbond. Men is in de Dogestad nu wat erg zenuwachtig vanwege de Spaanse aspiraties in Italië en op de Adriatische zee. Op 31 december van het jaar wordt het verdrag ondertekend; in 1619 komt Girolamo Trevisano het formeel ratificeren. Daarna wordt Marcantonio Morosini benoemd tot gewoon gezant – doch deze eerste ordinaris ambassadeur laat nu juist geen *relazione* na.

Lang duurde de nieuwe relatie overigens niet. Aan de vaste vertegenwoordiging, waarin meestal na drie jaar een nieuwe Venetiaan aantrad, kwam al in 1641 een einde. In de daarop volgende zeventig jaar komt slechts enkele keren een gezant naar Den Haag, meestal om, in kort tijdsbestek, specifieke zaken te regelen. Carlo Ruzzini is tussen 1711 en 1713, als bemiddelaar tijdens de vredesonderhandelingen te Utrecht, de eerste en laatste die weer wat langer in ons land verblijft. Op het einde van zijn verslag – waarin hij

overigens aan de rol van de Republiek weinig aandacht besteedt – schrijft hij: ‘nog leeft de herinnering aan de gemeenschappelijke taken en verbondsmomenten van het verleden, toen een gezamenlijk belang leidde tot allianties en wederzijdse hulp’¹ (RGP Grote Serie 7, p. 370)

Het klinkt melancholiek. Inderdaad was de relatie in feite al vóór 1650 doodgebloed. In dat licht is het merkwaardig misleidend dat Blok zijn uitgave de titel liet meegeven *Venetiaansche Berichten over de Vereenigde Nederlanden, 1600-1795*. Die vlag dekt de lading werkelijk niet. Dit doet de vraag rijzen waarom de bewerker er niet voor heeft gekozen om alleen de relazen uit de eerste helft van de zeventiende eeuw te publiceren, en daaraan dan wel de onderliggende correspondentie toe te voegen – temeer daar, als men alle rapporten achter elkaar leest, de ‘overlap’ wel erg groot blijkt, ook al doet soms een rake observatie het oog weer oplichten.

Wat zagen zij?

Misschien moet ik het niet publiekelijk toegeven, maar lezing van de ‘Venetiaanse gezantschapsberichten’ blijft een boeiende bezigheid. Het is altijd interessant andermans meningen over jezelf te horen – zeker als die, gezien de chronologische afstand, het onvermijdelijke zelfbeeld niet meer wezenlijk kunnen deren. Bovendien, niet alleen zijn de Venetianen veelal heel positief in hun oordeelsvorming over onze voorouders, ze zijn dikwijls ook scherpzinnig in hun analyses. Zodoende herijkte ik mijn eigen mening en kreeg ik, in beknopt bestek, een conspectus van de geschiedenis van de Republiek. Dat is het gevolg van de structuur van de relazen. Na een inleiding over de reis naar Den Haag, die veel economisch-topografische en soms enkele culturele gegevens bevat over steden en landschappen, volgt een beschrijving van het staatsbestel; daaraan gekoppeld leest men meestentijds portretten van de voornaamste politici. Een overzicht van de slagkracht te land en ter zee hoort ook tot de standaardthema’s. De religie krijgt enige aandacht, met name waar het gaat om de positie van de katholieken. Echter, wie informatie verwacht van culturele aard, zoekt vrijwel altijd tevergeefs: de Venetiaanse heren

1 ‘vive la memoria degl’impegni ed unioni passate, quando un’interesse comune promosse le leghe ed i reciprochi soccorsi’

mogen dan wel hun eigen paleizen gevuld hebben met kunstschaten, een enkele uitzondering daargelaten tonen zij geen interesse voor het culturele leven te onzent.

Dat de Republiek altijd een republiek geweest is – de mythe van de Bataafse vrijheid – accepteren de Venetianen zonder veel kritische kanttekeningen. Tomaso Contarini, die in 1610 zijn relaas hield, zegt dat men in Den Haag staande houdt dat het staatsbestel al 1700 jaar ‘weinig anders is dan het huidige’, dat men nooit aan het Rijk onderworpen is geweest en dat, toen de Bourgondische heersers naar absolute macht begonnen te streven, de vrijheidsoorlog onvermijdelijk was. In vergelijkbare termen beschrijven zijn opvolgers de officiële ideologie, die ook de Serenissima van pas kwam. De beide republieken waren immers verbonden ‘door de overeenkomst van hun belangen, de inrichting van hun regering en de relatie tot de zee’. Bij dat alles speelt ongetwijfeld de psychologie van de visuele indrukken mee. Contarini vergelijkt Amsterdam met zijn vaderstad; hij acht de grachten zelfs fraaier ‘door de prachtige rijen lindebomen’. Marcantonio Correr schrijft over Delft: ‘bij het betreden van de stad zou men zonder meer gezegd hebben in een deel van Venetië te zijn’.

De vorm van deze staat was minder duidelijk. Giacomo Giustiniani noemt in 1608 het bestel ‘popolare’, democratisch dus, en constateert dat de samenstelling van de Staten-Generaal uit adel, steden en volk zich herhaalt op gewestelijk en stedelijk niveau. Alvise Mocenigo, in 1706 op terugreis uit Londen, onderstreept dat het gaat om een unie van zeven soevereine republiekes, waarin per gewest eigenlijk ook elke stad vrijwel soeverein is. De stadsregeringen zijn ‘een soort oligarchie [...] van personen die hun plaats nooit opgeven en voor de duur van hun leven zitting hebben [in de raad]’. Eerder had Contarini wel geconstateerd dat, ingeval de leden van deze zichzelf coöpterende magistraat niet al te ‘snugger’ waren, in juridische en bestuurlijke zaken onderlegde pensionarissen voorkwamen dat de zaken misgingen. Ruzzini, in 1713, aarzelt, en denkt dat de Republiek ‘een aristocratisch of democratisch’ stelsel kent, dat echter ten tijde van stadhouder Willem III bijna in een soevereine monarchie is overgegaan.

Het zegt iets over de aristocratisering van Venetië zelf dat in de loop van de zeventiende eeuw de positie van de edelen in de Republiek vaak ter sprake komt. Francesco Michel noteert in 1638 misprijzend dat het bestel ‘geheel democratisch [is], ofschoon zich enige schijn van een aristocratisch systeem vertoont.’ Hij toont zijn afkeer duidelijk waar hij zegt: ‘iedereen wordt ge-

schikt geacht te besturen, en ofschoon de adel haar plaats heeft, heeft toch het volk zoveel stemmen, dat het gezag der edelen, zogezegd, niet voelbaar is'. Mocenigo echter stelt vast dat de adel weliswaar slechts één stem heeft in de gewestelijke vergaderingen, maar dat zij toch zeer gerespecteerd wordt vanwege de civiele en militaire functies die zij bekleedt en door haar vaste vertegenwoordiging in de generaliteitscolleges; impliciet leest men de goedkeurende vergelijking met theorie en praktijk in de Dogenstad.

Over de effectiviteit van het bestuur op generaliteitsniveau – alleen daarmee werden de diplomaten natuurlijk geconfronteerd – waren de bezoekers minder te spreken. Vooral het systeem van last en ruggespraak vonden zij hinderlijk. Giustiniani oordeelt dat het toch een 'beetje lange duur' met zich meebrengt, en Michel zegt dat men als diplomaat 'een meer dan uitgesproken geduld' nodig heeft en dat 'flegma het beste middel [is] om met dit volk te onderhandelen'.

Reizend door de Republiek treft de Venetianen de grote welvaart – waarbij we moeten beseffen dat hun reisroute niet door de armere streken voerde. Vooral de westelijke provincies zijn ronduit rijk, waarvoor zij de gigantische veestapels eerst verantwoordelijk achten – alleen al Holland produceert meer melk dan het hele Duitse Rijk wijn. De export levert een 'immense opbrengst in goud' op. Voor graan echter is de Republiek afhankelijk van invoer uit het Baltische gebied. Een andere bron van welvaart is de (inter-)nationale handel, gevolg van een economisch-geografisch unieke constellatie in Noordwest-Europa – sommige diplomaten leggen die tot in detail uit. Contarini begrijpt dat nationaal ook de sloten, kanalen en grachten een productieve infrastructuur bieden. De rol van de koloniale handelscompagnieën wordt breed uitgemeten – Nederlandse zeevaarders durven meer dan anderen. Het aardige is dat men door Venetiaanse ogen kijkend beseft dat het internationale beleid van de Republiek ook Afrika en Azië omvatte.

De grote volkrijkheid en, vooral in het westen, de grote stedelijke dichtheid verbazen de Venetianen telkens weer: zoveel stadjes met zeventigduizend, tachtigduizend inwoners, op zo'n klein territoir! Als men weet dat Rome pas rond 1600 naar de honderdduizend inwoners toegroeide, is deze fascinatie wel verklaarbaar. Overigens heeft Suriano een verklaring. Er zijn in Nederland geen monniken en nonnen, iedereen trouwt, iedereen krijgt kinderen. Inderdaad besepte ik bij lezing van deze passage weer eens dat in katholieke streken een niet gering percentage van de bevolking celibatair was, en dat dit ingrijpende demografische en economisch-fiscale gevolgen had.

In het calvinisme zijn de Venetianen slechts geïnteresseerd voor zover het de positie van de katholieken beperkt. Telkens constateren de diplomaten dat de Republiek nog veel roomsen telt, in Holland, vooral in Amsterdam en Den Haag – de plaatsen waarvan zij iets dieper gaande kennis hebben – maar ook in Utrecht. Al is de leer van Calvijn de enige die publiek mag worden beleden, en moeten alle andersdenkenden hun godsdienst binnenshuis belijden, de regels die dit alles vastleggen worden lankmoedig – Giustiniani zegt ‘omzichtig’ – toegepast, bijvoorbeeld omdat in Den Haag, met zo’n zesduizend roomsen, ook nog eens een groot deel van de adel katholiek is, schrijft Michel.

Misschien lees ik ten onrechte een zekere jaloezie als Venetianen rapporteren over de naasting van de katholieke kerkgoederen door de protestante overheid. Ze worden nu profijtelijk ingezet voor het instandhouden van ziekenhuizen, weeshuizen, bejaardentehuizen, armenhuizen en wat dies meer zij. Elke diplomaat laat niet na deze instellingen te roemen om hun efficiency, om hun properheid – ze zijn net zo schoon als de toch al zo schone kerken en, zegt Girolamo Trevisano, de al even schone kroegen – en om de sociale en economische betekenis. Ze houden mensen van de straat – bedelaars ziet Trevisano niet – en instellingen zoals de rasphuizen verhogen de productiviteit.

Wat leren wij?

Enkele zaken zijn mij bij lezing van de Venetiaanse relazen extra helder voor ogen gekomen. Sommige observaties zijn van anekdotische aard. Zo is het interessant te noteren dat volgens Giustiniani regeringskringen in Den Haag in 1608 hoopten dat prins Maurits niet officieel zou trouwen, omdat men dan niet verplicht zou zijn ‘om in dit geslacht [van de Nassau’s] deze functies te continueren.’ Overigens is Maurits’ partner een mooie vrouw. Dat de Venetianen de Nederlandse vrouwen bijna altijd mooi vinden, alsmede vrijmoedig en toch kuis, en bovendien constateren dat de Nederlandse mannen erg trouw zijn, zegt wellicht impliciet iets over de wijze waarop zij hun thuissituatie beoordelen.

De relazen maken ook duidelijk dat al in de vroege zeventiende eeuw zoiets als een officieel programma voor buitenlandse bezoekers bestond. Zo gaan diplomaten dikwijls naar Delft om daar in het Prinsenhof de plaats te zien waar de Zwijger stierf en bezichtigen zij allemaal het Oost-Indisch Huis te Amsterdam, dat evident op ‘rondleidingen’ was ingericht; ook de rasphuizen beho-

ren tot de bezienswaardigheden – enigszins zoals men nu vol trots instellingen van sociale zorg toont.

Minstens curieus was het te lezen wat Michel schreef over de strijd in het calvinistische kamp. Over de interpretatie van de predestinatie, waarin de preciezen de betekenis van goede werken uitsluiten en zo zijns inziens ook de vrije wil ontkennen, zegt hij dat zij

‘van groot voordeel is in de oorlogssituatie, omdat de soldaten, in deze gedachte gesterkt, de moeilijkheden en gevaren van hun taak niet zien, en met veel moed de vijand tegemoet treden, met de woorden dat God wil dat zij zo optreden; als hij niet voorbestemd heeft dat zij sterven, bestaat er geen enkel gevaar dat zij het leven zullen laten, maar als hij anders heeft beslist, is er ook niets dat hun leven kan redden’² (RGP Grote Serie 7, p. 267)

Wellicht van wat meer betekenis is een economische analyse zoals Contarini geeft als hem het fenomeen van de turf duidelijk wordt. Hij begrijpt snel de betekenis ervan voor de energiehuishouding en laat een aantal specimina naar Venetië vervoeren, met de suggestie dat men het systeem van vervening en brandstofwinning wellicht zou kunnen overnemen. Datzelfde geldt voor de zorg die Nederlanders besteden aan duinen en dijken. Ook een militaire analyse zoals van Michel verraste mij. In het leger investeert men fortuinen, maar aangezien alle geld gaat naar de kapiteins die voor werving en instandhouding van de troepen zorgen, blijft er veel te veel aan de strijkstok hangen en is het rendement laag. Aangezien de statenleden die de commissies ter zake vergeven vooral hun eigen verwanten en vrienden bedelen, is de periodieke controle een lachertje – en dan nog worden de commissarissen te velde vaak omgekocht om bij manoeuvres een oogje toe te knijpen.

Opmerkelijk is dat de Venetiaanse waarnemers de conjuncturele en structurele zwakheden van de staatsbestel goed voor ogen stonden. Zo constateert Michel in 1638 dat de generaliteitslasten een probleem vormen. Holland be-

2 ‘grandemente riesce proffitevole a quella Republica nella guerra, perchè fissi in questa fantasia i soldati, non apprendono nè le fatiche, nè gl’azardij, incontrano con tutto il coraggio il nemico, sempre dicendo, che Dio vuole, che operino così, e quando non habbia determinato, che muorino, nessun pericolo poter valere per levargli la vita, come nessuna cosa preservargliela’

taalt op tijd, de rest echter niet. Vooral 'Friesland blijft in gebreke, aangezien dat gewest het meest onderhevig is aan veranderingen, omdat het het meest door het volk geregeerd wordt.' Deze situatie leidt ertoe dat Holland zich veel macht kan toe-eigenen, en dat steeds meer zaken eerst door de Hollandse Staten besloten worden, voordat de Staten-Generaal zich er bij mogen neerleggen. Echter, de belastingdruk is zwaar, en stijgt nog steeds. Ondanks jaarlijkse inkomsten die hij schat op 14 miljoen gulden, kan de Republiek het financieel niet redden. De schuldenlast groeit – de wekelijkse rentebetalingen belopen al 170 duizend gulden.

Nu weten wij dat die situatie na het beëindigen van de oorlog met Spanje tijdelijk verbeterde – maar gezien het fiscale bestel in de Republiek bleven oorlogen ook in de late zeventiende eeuw een probleem. Zeventig jaar later geeft Mocenigo zijn analyse. Tijdens de decennia waarin Willem III aan de touwtjes trok en er inderdaad landoorlogen gevoerd moesten worden, is de positie van het leger versterkt. Maar 'de lasten zijn allerzwaarst' en als de oorlog met Frankrijk niet snel afloopt, staat de Republiek voor een crisis, met schulden van rond de 400 miljoen gulden en dreigende afbetalingsmoeilijkheden. Ook andere zaken zijn problematisch. De vloot is 'in verval' – vreemd voor een mogendheid die toch Frankrijk en Engeland op zee makkelijk aankon. Nu brengt de unie met Engeland de gezamenlijke marine wel op peil, maar dat leidt toch tot een 'ongelijke verhouding' en

'is een reden tot nadenken over de toekomst en over de noodzaak de eigen handel te onderhouden tegen de inbreuken daarop van de zijde van de Engelsen, die, hoewel bondgenoten, toch inzake de zeehandel alles doen om Holland te benadelen'³ (RGP Grote Serie 7, p. 332)

Het is een scherpzinnige analyse, die latere historici zich soms eigen gemaakt hebben zonder hun bron te vermelden. Mocenigo merkt verder op dat Engeland erg jaloers is. Weliswaar is de Engelse productie veel groter, maar men is toch bevreesd voor

'de systematiek, de nauwkeurigheid en de spaarzin van de Hollanders, wier nijverheid onvergelijkelijk groter is, net als hun spaar-

³ 'ciò può essere però di riflesso alle cose dell'avenire ed all'oggetto di mantenere il proprio commercio contro gl'attentati degl' Inglesi, che se bene aleati, nel riguardo del traffico si sforzano sempre di pregiudicare l'Olanda'

gelden, waarmee ze hun [huidige] gebrekkige situatie compenseren'⁴
(RGP Grote Serie 7, p. 332)

Alleen al door die situatie acht hij een toekomstige toenadering tussen de Republiek en Frankrijk niet uitgesloten: met Engeland wordt het nooit vriendschap.

Zulke observaties, dikwijls op basis van diepgravende analyses gedaan, doen mij bedenken hoe jammer het is dat het doodbloeden van de diplomatieke contacten ertoe geleid heeft dat wij de ontwikkelingen in de achttiende-eeuwse Republiek niet mede door de ogen van Venetiaanse waarnemers hebben kunnen volgen.

Verleden en toekomst van de Relazioni Veneziane

De blijvende betekenis van een bronnenuitgave ligt natuurlijk in het gebruik dat het nageslacht ervan maakt. In dat opzicht heeft Bloks werk weinig weerklank gevonden. Zijn leerling en promovendus Pieter Geyl heeft er, althans ten dele, zijn proefschrift uit 1913 op gebaseerd. J.J. Poelhekke pogde er op zijn manier in 1964 het belang van te belichten door een enkele episode nader uit te werken. Ik weet dat hij gehoopt heeft dat dit project zou worden voortgezet. Dat is niet gebeurd. En ten gevolge van de veranderingen in de Nederlandse geschiedschrijving, waarin politieke en in nog hogere mate diplomatieke geschiedenis in de loop van de twintigste eeuw eerst aan belang hebben ingeboet en vervolgens, herleefd, toch van karakter veranderd blijken, zullen weinigen nu nog regelmatig naar Bloks RGP-band grijpen. Mijn eigen herlezing ervan heeft me wel de overtuiging bezorgd dat studenten heel profijtelijk aan de hand van de meest beeldende passages heuristische opdrachten kunnen uitvoeren, waarin zij de Venetiaanse opinies toetsen aan hedendaagse historische inzichten over de gekozen thema's. Doch dat is natuurlijk niet wat Blok met zijn boek bedoeld heeft. Ware zijn keuze een veel bredere geweest, die alle belangrijke dépêches had meegenomen, dan zou wellicht hernieuwd gebruik door politiek historici voor de hand liggen; men zou dan

4 'l'ordine, l'esatezza e l'economia degl'Olandesi, essendo senza comparatione più grande la loro industria ed il risparmio, con che vengono a compensare il loro difetto'

immers tot in detail de Venetiaanse visie op een aantal thema's en personen kunnen meenemen. Juist Bloks beperking heeft ertoe geleid, dat deze RGP-onderneming vooralsnog de eeuwigheid niet lijkt te dienen; zo deelt zij het lot van al die bronnenuitgaven, ook sommige andere van de RGP, waarin bij de selectiecriteria te veel tijdgebonden noties van 'belangrijk en 'onbelangrijk' zijn gehanteerd.

Literatuur

Burke, P., *Venice and Amsterdam. A Study of Seventeenth-Century Elites* (Londen 1974).

Capita selecta Veneto-Belgica, I: 1629-1631. J.J. Poelhekke ed. (Studiën van het Nederlands Historisch Instituut te Rome 4) ('s-Gravenhage 1964).

Geyl, P., *Christoforo Suriano, resident van de serenissime republiek van Venetië in Den Haag, 1616-1623* ('s-Gravenhage 1913).

Haitsma Mulier, E.O.G., *The Myth of Venice and Dutch Republican Thought in the Seventeenth Century* (Assen 1980).

Relazioni degli ambasciatori Veneti lette al Senato, I-XV. E. Albèri ed. (Florence 1839-1863).

Relazioni degli stati Europei lette al Senato dagli ambasciatori Veneti nel secolo decimosettimo, I-X. N. Barozzi en G. Berchet ed. (Venetië 1856-1878).

De diplomatieke contacten met Venetië werkten in beide richtingen. Op dit schilderij is te zien hoe de Nederlandse ambassadeur Cornelis van der Mijle ontvangen wordt door de Doge van Venetië. Schilderij, Noord-Nederlands, eerste kwart zeventiende eeuw (Museum De Vier-schaar, Veere).